

Historia, totuus ja arvot

■ Historia on tiede. Niinhän sanotaan, tosin siksi, että suomenkieli on omaksunut akateemisen käsitteistönsä enemmän saksalaisesta kuin anglosaksisesta suunnasta. Suomen tiede on *Wissenschaft*, ei *science*. Englanninkielisten luokitusten erilaisuutta eivät tunnu ymmärtävän ainakaan ne tiedebyrokraatit, jotka pyytävät asiantuntijoilta arvioita siitä, mitkä ovat humanistisen hankkeen *scientific merits*, tai mikä on sen *scientific relevance*, vaikka sanakirjasta kuvittelisi löytyvän sellaisenkin sanan kuin *scholarly*.

Mutta onko historia tiede, samassa mielessä kuin luonnontieteet tai edes monet muut humanistiset ja yhteiskunnalliset tieteet? Kun historioitsijat ovat korostaneet tieteellisyyttään jopa nimeämällä laitoksensa historiatieteen laitokseksi, eikö se juuri kerro epävarmuudesta? Ehkä ajatellaan: monet eivät pidä historiaa oikeana tieteenä eivätkä kaikki historioitsijat kovin tieteellisiä olekaan, mutta itse me ainakin teemme kovaa tiedettä – teemmehän?

Historia ei tietenkään tavoita menneisyyttä sellaisenaan, esittääpä vain kertovia kuvauksia, jotka ovat parhaimmillaan senkaltaisia kuin menneisyyden voidaan ajatella olleen. Historiasta voi kuitenkin tulla historiallisesta kaunokirjallisuudesta erottuvaa

tiedettä, kun menneisyyttä koskeville kertomuksille asetetaan rajoituksia.

Historian tieteellisyys voidaan tulkita vaatimukseksi tulkintojen objektiivisuudesta ja arvovapaudesta. Tieteellisten kertomusten tulee olla objektiivisia eli sellaisia, että ainakin tieteellisen koulutuksen saaneet voivat julkisesti arvioida, ovatko lähtökohdat uskottavia ja onko johtopäätökset oikein johdettu niistä. Objektiivisuus ei ole enempää eikä vähempää kuin pätevän dokumentoinnin ja argumentoinnin vaatimus. Kertomusten tulee myös olla arvovapaita eli sellaisia, että lähteistä ei ole sivuutettu niitä, jotka puhuvat esitettyä tulkintaa vastaan. Näitä kriteerejä noudattamalla historiantutkija voi ajatella kuvaavansa mennyttä todellisuutta, joka on ollut olemassa myöhemmistä tulkitsijoista riippumatta.

Historian objektiivisuus ja arvovapaus ovat kuitenkin suhteellisia valittuun näkökulmaan ja tulkitseviin käsitteisiin nähden. Historioitsija tekee todennäköisyyspäätelmiä ja tarvitsee tulkinnallista mielikuvitusta, kun hän rakentaa menneisyyden kuvan aukollisista lähteistä, kun hän päättelee toiminnan jäänteistä toimijoiden tarkoituksia ja tekojen syitä ja kun hän asettaa tutkimansa ilmiön taustaansa, joka sekin on tutkijayhteisön tulkinnallinen rakennelma. Men-

neisyyttä nykyajalle tulkitsessa on myös käytettävä menneeseen kuulumattomia käsitteitä, kuvattava asioita myöhemmän ajan avaimista kertovasta näkökulmasta ja viitattava historian rakenteisiin ja prosesseihin, joista menneisyyden ihmiset eivät itse olleet tietoisia.

Yksikään historia ei kerro koko totuutta eikä pelkästään totuutta. Parhaatkin historian tulkinnat ovat korkeintaan totuuden kaltaisia, mutta menneestä todellisuudesta ne erottaa silloittamaton kuilu. Menneisyyden jokaiseen ilmiöön voi avata lukemattomia näkökulmia ja jokaisesta ilmiöstä voi kertoa lukemattomia kertomuksia. Kaikki ne voivat olla näkökulmansa ja tulkinnallisen kehyksensä sisällä objektiivisia ja arvovapaita eli julkisesti arvioitavia sekä lähtökohtiinsa nähden rehellisiä ja johdonmukaisia. Näkökulmien ja tulkintamallien valinta ei sen sijaan voi olla sen enempää objektiivista kuin arvovapaatakaan.

Koska tulkitseva kieli ja tarkastelun näkökulma ovat enemmän tai vähemmän satunnaisia ja arvosidonnaisia, yksiselitteistä totuutta maailmasta ei voida tavoittaa. Kielen ja maailman välissä on kuilu. Sama ongelma koskee kaikkia tieteitä, vaikka luonnontieteissä kysymyksessä on tarkoittavan kielen ja tarkoituksettoman maailman välinen kuilu, mutta ihmistieteissä usein kahden tarkoittavan kielen välinen kuilu. Tästä ovat perillä kaikki, jotka ovat vähänkin opiskelleet modernia tieteenfilosofiaa, vaikka varmasti on myös tieteenharjoittajia, jotka eivät ole ongelmasta kuulleetkaan. Historia on kuitenkin arvosidonnaisuudessaan erityislaatuinen tiede.

Monissa luonnontieteissä ja jopa systemaattisissa yhteiskuntatieteissä onnistuneita ja epäonnistuneita näkökulmia erottava tärkeä ero liittyy näille tieteille ominaiseen teorianmuodostukseen. Luonnonhistoriassa evoluutioteoria ja kreationismi eivät ole tasavahvoja vaihtoehtoja: on ilmeistä, että toinen on tiedettä ja toinen huuhaata. Historioitsijatkin osaavat erottaa hyväksyttäviä ja hylättäviä teorioita. Rassistiset kansanluonneteoriat ja Stalinin tulkinta historiallisesta materialismista on heitetty historian roskatynnyriin eikä kukaan itseään kunnioittava tutkija selitä historiaa niiden valossa. Historia on kuitenkin tieteenala, jossa on poikkeuksellisen vähän teorioita koskevaa yksimielisyyttä. Itse asiassa moni historioitsija tuntee epäluuloa koko käsitettä kohtaan: tarvitseeko historia teoriaa ollenkaan?

Historiassa on siis enemmän hyväksyttäviä teoreettisia ja ei-teoreettisia lähestymistapoja kuin useimmissa muissa tieteissä. Silti ei voida ajatella, että ne kaikki ovat yhtä hyviä. Jokainen historioitsija joutuu valitsemaan, mikä on tärkeää ja mikä ei, mikä olennaista, mikä epäolennaista. Historioitsijat haluavat kertoa, miten meistä tuli sellaisia kuin nyt olemme, tai nykyään yhä useammin, miten asiat menneisyydessä olivat kovin toisessa järjestyksessä kuin nykyään, miten luonnollisena ja välttämättömänä pitämämme onkin satunnaista ja paikallista. Kenties joku vielä etsii historiasta esimerkkejä ja opetuksiakin. Mutta mitä tahansa historioitsija etsiikin, hän on perimmäisten kysymysten äärellä: mikä on ihmisenä olemisessa olennaista, mikä on tämän kulttuurin, tämän yhteisön, tämän kansan iden-

titeetti. Nämä jos mitkään ovat arvoja koskevia kysymyksiä.

On vielä yksi syy, miksi historiantutkimus on arvosidonnaisempaa ja kiistanalaisempaa kuin useimmat muut tieteet. Historiantutkimus käsittelee elämän peruskysymyksiä, mutta hyvin usein ilman erityiskoulutusta edellyttävää teorianmuodostusta. Historiantutkijan paras ilmaisuväline on – toivon mukaan sivistynyt – arkikieli. Siksi historiassa ei voida selkeästi erottaa tieteellisen tutkimuksen tuloksia, niiden popularisointeja ja historiallisen tiedon sovelluksia. Tieteellisen historiantutkimuksen tulos on jo valmiiksi paljon populaarimpi kuin muiden tieteiden tulokset. Sama tulos on myös välittömästi historiallisen tiedon sovellus, puheenvuoro moraalisisessa ja poliittisessä keskustelussa. Vaikka historioitsija siis olisi tieteellisimmillään, hän joutuu usein astumaan keskelle historiallisen tiedon arvoa ja käyttöä koskevaa kansalaiskeskustelua, koska hänen työnsä on kaikkien luettavissa ja ymmärrettävissä.

Historia on siis perin juurin moraalinen ja poliittinen tiede: osa ihmisen itsetutkimelua ja yhteisön itseymmärrystä koskevaa poliittista keskustelua. Arvosidonnaisuus ei tee historiasta mielivaltaista: myös arvoista voidaan keskustella järkiperustein ja argumentoiden. Senkään takia kaikki sinänsä korrektit historian tulkinnat ja näkökulmat eivät ole yhtä hyviä. Parhaita ovat ne, jotka pystyvät puolustautumaan argumentovassa arvokeskustelussa. Tämä keskustelu on kuitenkin kaikille avointa, sillä demokraattisessa kulttuurissa uskotaan, että moraalialia ja politiikkaa koskeva asiantuntemus

ja argumentointikyky on kaikille ihmisille yhteistä. Ei ole hyvä, jos historiallisesta tiedosta tulee sensaatiohakuista markkinatavaraa, mutta demokraattiselle poliittiselle forumille sen on astuttava. Siksi historioitsija ei voi rajoittaa työtään ammattipiireihin vaan joutuu puolustamaan valintojaan, arvostuksiaan ja näkemyksiään myös tiedeyhteisön ulkopuolella.

Tutkijan ei ole syytä kaihtaa julkisuutta: parhaat historioitsijat ovatkin usein aktiivisia kansalaiskeskustelijoita. Ja jos historioitsijalla on hiukankaan suhteellisuudentajua, hän tekee tämän ilman koppavuutta ja ylenkatsetta. On näet täyttä pötypuhetta sekä järjen ja demokratian halveksuntaa väittää historiatiedettä niin pirstoutuneeksi, ettei historian tutkimustuloksia ymmärtäisi edes toisen alan historiaan erikoistunut professori, saati sitten naapuritieteen edustaja tai tervejärkinen kansalainen.

Kaikista näistä syistä historia on hieno ja haastava tiede. Arvosidonnaisuus ja poliittisuus ovat historiantutkimuksen voimavaroja, eivät puutteita. *Historiallista Aikakauskirjaa* on myös siksi innostavaa ryhtyä tekemään. Aikakauskirja on hieno lehti ja uusi toimitus lähtee liikkeelle nöyrästi. Tunnustamme tullemme kutsutuiksi jättiläisten olkapäille seisomaan. Silti sukupolvet vaihtuvat, joten uudistumiseen on tarvetta ja kysyntää. Peruskysymykset ovat avattava kerta toisensa jälkeen uudelleen, ja eri olosuhteissa ne avataan eri tavoin. Keskustelu siitä, mikä on tärkeää ja olennaista, elää koko ajan. Sen voi huomata tästäkin numerosta, jossa yhtäällä käydään rajaa historian ja kaunokirjallisuuden välillä ja poh-

ditaan sukupuolijaon merkitystä historioit- sijayhteisössä ja muissa vallan rakenteissa mutta toisaalla tuodaan uutta valoa poliit- tisen historian klassisiin peruskysymyksiin. On ollut ilahduttavaa huomata, kuinka kiin-

nostus lehteä kohtaan on lisääntynyt uuden toimituksen ryhtyessä työhön. Aiomme jat- kaa rohkean keskustelun ja kriittisen ky- seenalaistamisen hengessä.

Juba Sibvola

Kirjoittajat

Julia Burman on filosofian maisteri. Hän työskentelee do- sentti Päivi Setälän johtama- sa tutkimushankkeessa Kuole- ma, yhteisö ja sukupuoli antiik- kin maailmassa Helsingin yli- opiston historian laitoksessa.

Jari Ehrnrooth on kirjailija sekä Helsingin yliopiston sosiologi- an dosentti ja Turun yliopiston kulttuurihistorian dosentti. Häneltä on äskettäin ilmestynyt kaksi teosta: romaani *De- serton pyörre* (Helsinki: Like 2000) ja tutkielma *Intiaanin- unta* (Helsinki: WSOY 2000).

Pertti Haapala on Tampereen yliopiston Suomen historian professori.

Seppo Hentilä on Helsingin yliopiston poliittisen historian professori.

Kaj Häggman on Helsingin yli- opiston Suomen historian do- sentti. Hänen uusin teoksensa on *Piispankadulta Bulevardil- le. Werner Söderström Osake- yhtiö 1878–1939* (Helsinki: WSOY 2001).

Martti Häikiö on Helsingin yli- opiston poliittisen historian dosentti. Hän kirjoittaa Noki- an historiaa.

Eino Jutikkala on akateemik- ko.

Marjo Kaartinen ja Anu Korho- nen ovat filosofian tohtoreita, jotka työskentelevät Senses and Sensibilities -tutkimus- hankkeessa Turun yliopiston historian laitoksessa.

Kristiina Kalleinen on valtiotie- teen tohtori, joka toimii Hel- singin yliopiston poliittisen historian yliassistenttina.

Kimmo Katajala on Joensuun ja Tampereen yliopistojen Suo- men historian dosentti. Hänen teoksensa *Suomalainen kapi- na. Talonpoikaiset levottomuu- det ja poliittinen kulttuuri Ruotsin ajan Suomessa* ilmestyy lokakuussa 2001 (Helsinki: SKS).

Pauli Kettunen on Helsingin yliopiston poliittisen historian professori. Hänen viimeisin teoksensa on *Kansallinen työ: Suomalaisen suorituskyvyn vaalimisesta* (Helsinki: Yliopis- topaino 2001).

Tiina Kinnunen on filosofian tohtori. Hänen väitöskirjansa *”Eine der Unseren” und „Köni- gin im neuen Reiche der Frau”: die Rezeption Ellen Keys in der Frauenbewegung des deutschen Kaiserreichs* hyväk- syttiin Tampereen yliopistossa vuonna 2000.

Aura Korppi-Tommola on Hel- singin yliopiston Suomen historian dosentti, joka toimii Tie- teellisten Seurojen Valtuuskun- nan toiminnanjohtajana.

Matti Klinge on Helsingin yli- opiston historian professori. Hänen kunniaakseen on äsket- täin ilmestynyt teos *Mare No- strum – Mare balticum. Com- mentationes in Honorem Pro- fessoris Matti Klinge* (Helsinki: Raud Publishing 2000). Teok- seen ovat kirjoittaneet muun muassa presidentti Martti Ah- tisaari, kirjailija Jaan Kross ja professori Torkel Jansson.

Markku Kuisma on Helsingin yliopiston Suomen ja Pohjois- maiden historian professori.

Anto Leikola on Helsingin yli-

opiston täysin palvellut aate- ja oppihistorian professori.

Maria Lähteenmäki on Helsingin yliopiston Suomen histori- an dosentti. Hänen uusimmat teoksensa ovat *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikojä: lappilais- ten sotakokemuksia 1939–1945* (Helsinki: SHS 1999) ja *Vuosisadan naisliike: naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa* (Helsinki: Sosialide- mokraattiset naiset 2000). Läh- teenmäki sai Väinö Tannerin Säätiön tunnustuspalkinnon vuonna 2000.

Jyrki Paaskoski on filosofian tohtori, joka asuu Punkaharjulla.

Matti Peltonen on Helsingin yliopiston sosiaalhistorian professori. Hänen viimeisin teoksensa on *Mikrohistoriasta* (Helsinki: Gaudeamus 1999).

Hannu Rautkallio on Tampe- reen yliopiston Suomen histori- an dosentti. Hän toimi asian- tuntijana Pekka Hyvärisen teoksessa *Suomen mies: Urho Kekkosen elämä* (Helsinki: WSOY 2000).

Kimmo Rentola on Helsingin yliopiston poliittisen historian dosentti.

Aleksanteri Suvioja on helsin- kiläinen filosofian maisteri.

Jyrki Vesikansa on helsinkiläi- nen filosofian lisensiaatti, joka toimii Alma Median konserni- toimittajana.

Heikki Ylikangas on Helsingin yliopiston täysin palvellut Suo- men ja Skandinavian historian professori. Hän toimi akate- miaprofessorina 1996–2001 johtaen hanketta Rikollisuuden historia.